

Keskin Siyasi Kutuplaşma ve Demokratik Siyasete Olumsuz Etkileri

Cennet USLU*

Geliş Tarihi (Received): 19.04.2022 – Kabul Tarihi (Accepted): 12.05.2022

Öz

Popülizmin yükselişiyle birlikte keskin siyasi kutuplaşma yeniden gündeme geldi. Kutuplaşma her dönemde her toplumda karşımıza çıkan bir olgu gibi görünüyor. Ne var ki, kutuplaşma keskinleştiğinde, sosyal kesimler arasında siyasi-sosyal mesafe iyice açıldığında ve birlikte yaşamak için gerekli işbirliği ve uzlaşmayı tahrip ettiğinde demokrasiler için ciddi bir risk ortaya çıkmaktadır. Demokratik siyaset toplumda var olan çatışmanın, açık ve iyi tanımlanmış kurallar üzerinde uzlaşarak rekabete dönüştürüldüğü bir iklimde hayat bulabilir. Buna karşın siyasi kutuplaşma çatışmayı vahşileştirerek, dost-düşman kategorisinde işleyen “biz” ve “onlar” savaşına dönüştürür. “Biz” kimliği iyinin, doğrunun, haklılığın, ahlakiliğin, tehdit altında olmanın, mağduriyetin, üstün ve değerli olmanın taşıyıcı haline gelir. “Onlar” ise kötülüğün, ahlaksızlığın, niteliksizliğin, zalimliğin, adaletsizliğin, değersizliğin ve kötülüğün adresi haline getirilir. Keskin kutuplaşma siyaseti var-oluş ve yok-oluş savaşına çevirir. Böylece demokratik siyaset için alan gittikçe daralır, belki tümünden ortadan kalkar ve demokratik siyasete dönüş gittikçe zor bir hale gelir. Bu nedenle kutuplaşmayı tanımak, nedenlerini ve semptomlarını anlamak ve en önemlisi demokratik siyaset ve sistem üzerindeki tahrip edici etkilerinin farkında olmak hayati bir hale gelmektedir.

Anahtar Kelimeler: Siyasi kutuplaşma, Kutuplaşmanın semptomları, Antagonistik siyaset, Agonistik siyaset, Demokratik siyaset

Sharp Political Polarization And Its Effects On Democratic Politics

Abstract

With the rise of populism, sharp political polarization came to the fore again. Polarization seems to be a phenomenon that we encounter in every society in every period. However, polarization becomes a serious risk for democracies when polarization sharpens, when the political-social distance between social segments widens and when it eliminates the cooperation and reconciliation necessary for coexistence. Democratic politics can come to life in an environment where conflicts in society turn into competition by agreeing on clear and well-defined rules. On the other hand, political polarization brutalizes conflict and turns it into an us-and-them war that operates in the friend-enemy category. The identity of "we" becomes the carrier of the good, the truth, the virtue, the morality, the righteous, the threatened, the victim, the superior, the valuable. The identity of "they" is made the address of evil, immorality, unqualified, cruelty, injustice, worthlessness and evil. It turns the politics of sharp polarization into a war of existence and extinction. Thus, the space for democratic politics becomes narrower and perhaps disappears altogether and to return more and more difficult to democratic politics. Therefore, it becomes vital to recognize polarization, understand its causes and symptoms, and most importantly, be aware of its destructive effects on democratic politics and the system.

Keywords: Political polarization, Symptoms of polarization, Antagonistic politics, Agonistic politics, Democratic politic

* Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İ.İ.B.F., Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü. ORCID: 0000-0002-3481-4104, e-mail: caktuslu@gmail.com

Giriş

Demokrasi bir defa elde edilince sürekli sahip olunan bir rejim değildir. Sürekli dikkat edilmesi ve korunması gereken bir süreçtir. Bazı zamanlar daha gelişmiş ve derinlikli hâle gelirken bazı zamanlar erozyona uğrayarak zayıflamaktadır. Daha da kötüsü demokrasilerin çökerek otokratik yönetimlere dönüşme riski vardır. Bu yüzden demokrasiye ve demokratik siyasete yönelik tehditler konusunda her zaman uyanık olmak ve onlarla mücadele etmek gerekmektedir.

Demokratik siyasete yönelik pek çok tehdit vardır. Bunlardan en önemlisi popülizm çağında yeniden yaygın bir duruma gelen keskin siyasi kutuplaşmadır. Demokrasinin işleme demokratik siyasetin varlığına bağlıdır. Demokrasiyi erozyona uğratan ve otoriterliğe yönelten en önemli husus siyasetin tahrip edilmesi, ezilmesi ve siyasetsizliğin zorlanmasıdır. Kutuplaşma demokratik siyaseti daraltan, tahrip eden, işlemez hâle gele getiren ve siyasetsizliğe yol açan bir fenomendir. Kutuplaşma demokratik siyaseti devre dışı bırakarak otoriter siyaseti ve şiddeti besler. Böylece demokrasinin varlığı tehlikeye girer.

Demokrasilerde siyasi kutuplaşma 1970'lere kadar ağırlıklı olarak ideolojik ekseninde gerçekleşti. Liberalizm ve sosyalizm arasında, faşizm ve komünizm arasında en keskin hallerini aldı. 1970'lerden sonra siyasetin ekseninin kimlik politikalarına kaymasıyla birlikte yavaş yavaş kimlik merkezli mücadeleler şeklinde görünür oldu. 21. Yüzyıla geldiğimizde ise ideolojileri ve kimlikleri de kendine eklemleyerek halk ve elit merkezli popülizmin ayırt edici bir unsuru olarak sahnedeki yerini aldı. Etnik ve dinî kutuplaşmalar ise neredeyse her dönemde kendine yer bulabildi.

Bu çalışmada demokrasilerde karşılaşılan keskin siyasi kutuplaşmayı, bu alandaki literatüre dayanarak tanımlamaya, karakteristik semptomlarını ortaya koymaya, nedenlerine değinmeye, demokratik siyasete hangi bakımdan tehdit oluşturduğunu göstermeye ve kutuplaşmaya karşı neler yapılabileceğini tartışmaya çalışacağız.

1. Kutuplaşmayı Tanımak

Kutuplaşmanın klasikleşmiş bir tanımı Giovanni Sartori'ye aittir. Sartori, kutuplaşmayı siyasi partiler arasında ideolojik mesafenin artması, radikal görüşlerin (merkez kaç) merkezi işgal etmesi, merkezî siyaseti ve rekabeti caydırması, sistemin meşruiyetinin sorgulanması ve ortak uzlaşılan alanın kalmaması ile oluşan bir tür parti sistemi olarak tanımlamaktadır (Sartori, 2005: 120). Sartori'nin tanımı kutuplaşmayı esasen siyasî parti ve ideoloji temelli tanımlamaya

yöneliktir. Buna göre, solun veya sağın daha güçlü olarak merkezi işgal ettiği örnekler olabilir, zaman içinde ise siyasî yelpazenin U şeklini aldığı ikili bir kutuplaşma ortaya çıkabilir. Sartori'nin tanımı 20. Yüzyılın ilk yarısına kadar etkili olan bilhassa faşizm ve komünizm gibi aşırı uç ideolojilerin belirleyici olduğu ideolojik kutuplaşmaya ağırlık vermektedir. Günümüzde demokratik siyasetin mustarip olduğu kutuplaşma ise oldukça değişmiştir. İdeolojik unsurun etkisi azalmakla birlikte tamamen ortadan kalkmamıştır, ancak çağdaş dünyadaki kutuplaşmayı tanımlamak için de epey yetersiz kalmaktadır. Günümüzde daha çok popülist kutuplaşma ile karşı karşıyayız. Çağdaş popülist kutuplaşma katı bir ideolojik karşıtlığa yaslanmaz. Bunun yerine elit ve halk karşıtlığını merkeze yerleştirmektedir.(Mudde&Kltwasser, 2017)

Kutuplaşmaya ilişkin yakın dönemli çalışmalarda, Sartori'nin ideoloji-politik tercih merkezli *ideolojik kutuplaşma* yaklaşımından ayrılan ve sosyal-siyasal psikoloji alanlarındaki çalışmalardan beslenen sosyal kimlik merkezli *sosyal kutuplaşma* yaklaşımı öne çıkmaya başlamıştır. Sosyal kutuplaşma kutuplaşmanın toplumsal düzeye taşınması ve toplum kesimleri arasındaki mesafenin artarak iç-grup ve dış-grup arasında psiko-sosyal kimliksel ayrışmaların ve yarıkların oluşması anlamına gelmektedir.

Sosyal kimlik merkezli kutuplaşma yaklaşımı çerçevesinde ortaya çıkan *duygusal kutuplaşma* (affective polarization) kavramı, kutuplaşmanın siyasî fikir ve politika tercihleri ayrışması kadar, hatta ondan daha önemli olarak duygusal düzeyde ortaya çıktığını göstermeye çalışmaktadır. Bu yaklaşım kutuplaşmanın psiko-sosyal düzeyde nedenlerine ve görünen semptomlarına odaklanarak “biz” ve “onlar” arasında kurulan dışlayıcı ve düşmanca ilişkileri incelemektedir. Sosyal veya duygusal kutuplaşma partizanların birbirlerini seilmeyen dış grup olarak görme dereceleri üzerinden kutuplaşmayı ölçmeye çalışmaktadır. Buna göre, kutuplaşma kişinin kendi grubuna yönelik olumlu duygudan ziyade, dış gruba yönelik olumsuz duygular üzerinden kendi kimliğini ve özdeşleşmesini tanımlamasını içerir.(Tajfel 1970) Duygusal kutuplaşma, insanların çeşitli kimlik öğelerini içeren ve toplumsal alana uzanan tek bir kapsayıcı bölünme etrafında siyasî kamplara ayrılmasıdır. İnsanlar karşı tarafın üyelerine yönelik, toplu hoşlanmama, husumet, düşmanlık ve güven eksikliği içeren duygular beslerler. Öyle ki, sosyal alanlarının ayrışmasını, diğer kampın üyeleriyle etkileşimden kaçınmayı, sosyal mesafe koymayı ve diğerlerini dışlamayı getirir.(Iyengar vd., 2019) Kişiler bir sosyal kimlik olarak bir partiye özdeşleştiklerinde bir dizi davranışsal sonuçlar ortaya çıkar ve meseleleri iç-grup ve dış-grup dinamikleriyle görmeye başlarlar.

Kutuplaşmaya ilişkin çalışmalarda daha yakın dönemlerde *algılanan kutuplaşma* (perceived polarization) kavramı çalışılmaya başlanmıştır (Yang vd., 2016). Kutuplaşma,

bireyin kendisinininki ile siyasî rakiplerinin değerleri ve hedefleri arasındaki farklılıkları algılama derecesi olarak tanımlanmıştır. Bu ikisi arasındaki mesafe ne kadar fazla algılanıyorsa kutuplaşma o derecede görülüyor demektir.(Hetherington&Roush, 2013) Bilhassa ABD’de yapılan çalışmalar algılanan kutuplaşmanın gerçek kutuplaşmadan daha fazla olduğunu göstermektedir. (Levendusky&Malhotra, 2015)

Yine bazı çalışmalar elitler ve halk düzeyinde kutuplaşmanın her zaman aynı şiddette olmadığını göstermektedir. Çalışmalar elitlerin, elitlerin söylem ve tutumlarının aşırı kutuplaşmış olmasına karşın halk düzeyinde aynı şiddette bir kutuplaşmanın olmasının zorunlu olmadığını göstermektedir.(Fiorina, 2005; DiMaggio vd.,1996) Yani elitler arasındaki kutuplaşma sosyal tabanları arasında aynı şiddette bir kutuplaşmayı getirmeyebilir. Diğer taraftan elitler arasındaki ilişkiler toplumsal düzeydeki kutuplaşmanın keskinliği ölçüsünde olmayabilir. Elitler aralarında uzlaşma kanalları, ortak çalışma ve işbirliği yolları bularak tabandaki kutuplaşmayı hafifletici bir etki gösterebilirler. Velhasıl, elitler ve toplum düzeyinde kutuplaşma derecesi farklılaşabilir.

Kutuplaşmayı hem ideolojik-politik tercih hem de sosyal kimlik bazında, ayrıca hem siyasi elitler hem toplum bazında geçerli olacak şekilde; bir toplumda keskin, dışlayıcı, işbirliğine yanaşmayan ve siyasî ve/veya sosyal düzeyde görülebilen bir “biz” ve “onlar” ayrımının varlığı olarak tanımlamak daha uygun olacaktır. Biz ve onları merkeze alan bir tanım şöyledir: *“Kutuplaşma bir toplumdaki farklılıkların normal çeşitliliğinin artan şekilde tek bir boyutta hizalanması, kesişen farklılıkların pekiştirici hâle geldiği ve insanların giderek artan şekilde siyaseti ve toplumu biz ve onlar şeklinde algıladığı ve tanımladığı bir süreçtir.”*(McCoy vd., 2018: 18)

2. Kutuplaşmanın Nedenleri

Kutuplaşmanın nedenlerini açıklamak onu tanımlamak kadar kolay değildir. Biryandan, siyaset, tarih, ekonomi, psikoloji ve sosyoloji disiplinlerinin çoklu işbirliğine ihtiyaç duyan, diğer yandan her toplumun kendi özgün deneyimlerini anlamayı gerektiren oldukça karmaşık ve zorlu bir çabayı gerektirmektedir. Yine de fikir verecek genel bir çerçeve çizmeyi deneyebiliriz.

2.1. Elitler

Kutuplaşmanın itici aktörünün, sürükleyicisinin elitler olduğuna dair yaygın bir görüş vardır. Örneğin Nancy Bermeo elitlerin aktif rolü konusunda çok emindir. Ona göre; *“geçmiş zamanlarda olduğu gibi, çağdaş zamanlarda da siyasî elitler kasten yok etmedikçe*

demokrasiler yıkılmıyor görünmektedir” demektir (Bermeo, 2003: 254). Toplumda varolan etnik-ırksal, dinî-mezhepsel, sınıfsal veya kültürel bölünmelerin bulunmasının, tek başına kutuplaşmayı harekete geçirmek için yeterli olmadığı, elitlerin aktif rolünün şart olduğu savunulmaktadır. Kutuplaşma için sosyal bölünmeler gerekli olabilir, ancak kutuplaşmanın ortaya çıkması için yeter bir koşul değildir. Bölünmeler kaçınılmaz olarak çıkar çatışması yaratmak zorunda değildir.(McCoy&Rahman, 2016: 13, 20) Demokrasilerde elitlerin bölünmeyi formüle etmede hayati bir role sahip oldukları, tercih dağılımı aşarak çeşitli bölünmeler arasından belli bölünmeleri kristalize ettikleri ileri sürülmektedir. Buna göre, seçim başarısı motivasyonu ile ve partiler yoluyla elitler, çoklu bölünmelerin sınırlarını siyasî kimlikler icat ederek veya bazılarını yok ederek, çıkarları ve değerleri çok sayıda yolla birleştirerek yeniden şekillendirebilirler. Çıkarları, değerleri, resmî ve gayrî resmî sosyal yapıları aynı siyasî kampta birleştirebilirler. Ancak bu potansiyelleri sınırsız da değildir.(Zsolt, 2005: 700)

Elitler, seçim kazanmak, yerlerini sağlamlaştırmak, ideolojileri ve politika tercihlerine güç devşirmek ve desteklerini artırmak gibi siyasî amaçlarla kutuplaşmayı üretici veya büyütücü stratejiler uygulamayı seçebilirler. Demokrasilerin çatışmayı rekabet yoluyla yönetme sistemini suiistimal ederek, kolaya kaçarak, bir bakıma haksız rekabete girişebilirler. Liderler grupların var olan korku ve tehdit algısını veya bu psikolojiyi seçimleri kazanmak ve iktidarı elde etmek için kötüye kullanabilirler. Kasıtlı olarak, ustaca ve güçlü bir retorikle bu psikoloji kullanırlar ve grupları siyasî kabileler haline getirebilirler. Bu psiko-sosyal ve sosyo-kültürel eğilim otoriter liderleri çağırırken, otoriter liderler de bu psikolojiden yararlanarak tehdit dilini ve taktiklerini kullanır. Böylece tehdit algısı ve korku daha da artar ve kutuplaşma, grubun iyice sıkışması ve siyasî kabilecilik ile sonuçlanır.(Gelfand&Lorente, 2021)

Hedeflediklerinin veya temsil ettikleri kesimlerin, çıkarlarının ve kimliklerinin karşı kamp tarafından tehdit edildiğine, onlarla varoluşsal bir mücadele içinde olduklarına, iki taraf arasında uzlaşmaz bir farklılık ve çıkar çatışmasının olduğuna dair söylemlere başvurabilirler. Bu açıklama elitleri manipülatif ve çıkarıcı olarak resmetmeye uygun bir çerçeve sunmaktadır. Her örnekte böyle olmak zorunda değildir. Bazen elitler bu söylemlere kendileri de gerçekten inanıyor olabilirler. Kendilerini sömürüyü, aşağılanmayı, eşitsizliği ortadan kaldırmaya çalışan veya doğru bir yaşam biçimini veya rejimi savunan haklı bir mücadelenin öncüleri olarak görebilirler. Yine de sonuç değişmez, elitler kutuplaşmalarda genellikle sürükleyici bir rol oynamaktadırlar.

2.2. Toplum

Kutuplaşmanın ana mekanizması veya temeli olarak toplumun kendisi bir unsur olabilir mi? Ne de olsa elitlerin gücü sınırsız değildir. Elitlerin işini kolaylaştıran insan sosyalliğinin bazı yapısal unsurları olabilir. Bu bağlamda kutuplaştırıcı yaklaşımların çeşitli sosyo-psikolojik motivasyonları ve ihtiyaçları karşılamaya yardımcı olabileceği ileri sürülmektedir. Tehdit algısı ve belirsizlik altında *“kişinin, tehlikeli ve öngörülemez bir dünya ile karşılaştığında tanıdık ve bilineni (statüko) sürdürmekte teselli bulması ve kaderini güçlü ve prestijli otorite figürlerine teslim etmesi mümkündür.”*(Jost vd., 2017:326) Bazı yazarlara göre, insanların ihtiyaçlarının tatmin edilmesi engellendiğinde yoksunluk ve uyumsuzluk gibi olumsuz duygular ortaya çıkar. Bu durum sosyal-siyasî hoşnutsuzluk yaratır ve onları ihtiyaçlarını gerçek veya sembolik yollarla tatmin etmenin yeni yollarını aramaya yöneltir. Böyle bir durum insanların aşırı görüşlere ve otoriter liderlerin seslerine kulak vermeye yönlendirebilir.(Bar-Tal&Magol, 2021: 46) Araştırmalar grupların tehditle karşılaştığında, bu ister gerçek, ister abartılmış, ister uydurulmuş olsun koordinasyonu sağlamak ve tehditten korunmak ve kurtulmak için katı sosyal normlara, düzene ve otoriter liderlere yöneldiğini göstermiştir. Bu insan grupları için evrimsel bir süreçte oluşmuş bir eğilimdir (Gelfand vd., 2011). Belirsizliği azaltma ve grupla özdeşleşmenin insan türünün hayatta kalmasını sağlayan faydalar sunan, uyarlanabilir ve evrimsel kökenleri vardır. Grup işbirliği oldukça etkili bir hayatta kalma stratejisini temsil eder.(Tajfel & Forgas, 2000) Tarih boyunca insanların belli inanç sistemleri etrafında birleşmeleri belirsizliği azaltmaya ve sosyal bütünleşmeye hizmet etti. İnsanın soyut düşünme kapasitesi inanç sistemlerinin, gruplar için güçlü bir çapa olarak işlev gördüğü düşünülmektedir.(Harari, 2014)

Bazı çalışmalar insanların doğal homofili (homophily) eğilimine dikkat çekmektedir. Homofili insanların kendilerine benzer olanlarla ve ortak özellikler taşıyanlarla bağ kurma ve birlikte olma eğilimi anlamına gelir. Aynı ırk ve etnik gruptan, aynı din ve mezhepten, aynı coğrafi bölgeden olanlar, aynı yaş grubunda olanlar, hatta aynı cinsiyette olanlar, aynı eğitim ve meslek grubunda bulunanlar gibi ortaklıkları paylaşanlar arasında yakınlaşma ve birlikte olma motivasyonu sağlar. Bunun nedeni olarak benzerliklerin iletişimi ve etkileşimi kolaylaştırması ve farklı gruplar karşısında yaşanan belirsizlik ve tehdit duygusunu azaltması gösterilmektedir (Pettigrew&Tropp 2006: 767). Homofili insanların sosyal dünyaları,

algıladıkları bilgiler, tutumları ve etkileşimleri üzerinde etkiler oluşturur, sosyal yerleşimleri belirler.(McPherson vd., 2001)

Homofili tabiri caizse gerçek benzerliklerle ilgili bir eğilimi anlatır. Bununla birlikte algılanan benzerliklerle de ilgili olabilir. Homofilinin, grup dışındakilerle etkileşim ve iletişimi azalması sonucu önyargı ve tehdit algısına hizmet edebileceği (Pettigrew&Tropp 2006) ve grup içi özdeşleşme ve bağlılığı artıracığı göz önüne alındığında kişilerin kendileri ve diğerlerini nasıl algıladıklarını ve sınıflandırdıklarını belirleyebilir. Dolayısıyla kutuplaşmada görülen biz ve onlar algısına katkısı olabilir. Kutuplaşma kişiler arası ilişkileri ve grup etkileşimlerini düşürür, yaşam alanlarının ayrışmasını getirir ve sosyal kutuplaşmaya yol açar. Örneğin Türkiye’de siyasi kutuplar arasında evliliğe karşı çıkılması örneğinde olduğu gibi sonuçlar üretir (Somer 2016: 2). Benzerlik bağlantı kurmayı doğurur, bunun neticesinde evlilik, arkadaşlık, iş, tavsiye, destek, bilgi aktarımı, mübadele gibi ilişki türlerini ve ağ bağlarını yapılandırır.

2.3. Siyasi Yapı

Kutuplaşmaya yol açan nedenler arasında seçim sistemlerinin de etkisi olabileceği düşünülmektedir. Nispi temsile göre düzenlenmiş sistemlere karşın çoğunlukçu seçim sistemlerinin kazananın her şeyi alması mantığına göre işlediği için iki kutuplu koalisyonlar veya ikili parti sistemleri yaratma eğilimindedir. Seçim sistemi, tarafları tek boyutlu stratejiler izlemeye zorlayabileceği için kutuplaştırıcı söylemlere alan açmaktadır.(McCoy&Rahman, 2016: 24) Yine de çoğunlukçu seçim sistemlerinin zorunlu olarak kutuplaşma yarattığını söylemek zordur. İngiltere ve ABD gibi istikrarlı demokrasiler çoğunlukçu seçim sistemlerine sahiptir. Türkiye’de barajsız D’Hondt nispi temsil sisteminin uygulandığı 1970’de kutuplaşmanın olmadığını ileri sürmek çok zordur. 1970’ler Türkiye’de sol-sağ ideolojik kutuplaşmasının en keskin olduğu dönemlerden biridir.

Kutuplaşmaya neden olarak görülen başka bir yapısal unsur eksik demokrasilerde yerleşik iktidar güçlerinin bazı sosyal kesimleri ve elitlerini sistem dışında tutma davranışlarıdır. Buna göre sistemden dışlanma, söz konusu kesimlerde tepki olarak kutuplaşma üretmeye hizmet edecektir. Mısır, Türkiye, Tayland ve Tayvan örneklerinde (McCoy&Rahman, 2016:21) görüldüğü üzere hâkim elitlerin dışladığı kesimler devlet iktidarından pay almak, hak ettikleri konumlara ve statüye sahip olmak için popülist kutuplaştırıcı söylemlere başvurabilmektedir. Dışlanmışlık ve aşağılanmışlık hali sosyal ve siyasi kutuplaşmaya zemin hazırlamaktadır.

Türkiye örneğinde, kutuplaşma hem ideoloji hem sosyo-kültürel kimlik bağlamında işlemektedir. Farklı dönemlerde birinin etkisi daha artıyor ve öne çıkıyor görünse de, temelde ikisinin bir kombinasyonu şeklinde yaşanmaktadır. Çok partili hayata geçildiğinden buyana kutuplaşma Türkiye siyasetinin bir parçasıdır. Zaman zaman kutuplaşma keskinleşmekte zaman zaman ise gevşeyerek yumuşamaktadır. Yumuşama dönemleri kutuplardan birinin güçlendiği ve “devlet iktidarını” kazandığını düşünüldüğü dönemlerde yaşanırken, keskinleşme iki tarafın da kazanmak için kendisini şanslı gördüğü dönemlerde artmaktadır. Demokratik işleyiş sağlam ve istikrarlı bir kurumsal-kültürel zemine oturtulamadığından siyasi mücadele devleti daimî ele geçirme veya kaybetmeme ekseninde yürümektedir. Bu durum siyasi mücadeleyi kazanmanın ve kaybetmenin sonuçlarının yaygın ve büyük olmasına yol açmakta, dolayısıyla kutuplaşmayı beslemektedir. Kutuplaşma siyasi-sosyal kimlik temelli bir çatışma içeriyor görünmekle birlikte bazı çıkarlar ve hedeflere ulaşmanın manivelası olarak işlev görür. Örneğin Türkiye’de de çatışma temelde devlete hâkim olmak suretiyle yandaş patronajlığı ve sosyo-kültürel kimliğin (yaşam biçiminin) hiyerarşide yükseltilmesi hedefine dönük olarak işlemektedir.

3. Kutuplaşmanın Semptomları

Kutuplaşmanın semptomları hayli fazladır. Jennifer McCoy ve Tahman Rahman bunları sekiz başlıkta toplamaktadır.(McCoy&Rahman, 2016: 11)

- “a) Çoklu bölünmelerin tek bir baskın bölünme veya sınıra çökmesi.*
- b) Taleplerin ve çıkarların bu kimlikler etrafında eklemelenmesi.*
- c) Kampların ahlâkî bakımdan ‘iyi’ ve ‘kötü’ olarak nitelenmesi.*
- d)Bu kimliklerin birbirini dışlayıcı ve düşmanca olarak tanımlanması, böylece farklı gruplar arasında ortak çıkarların olma olasılığının dışlanması.*
- e) Daha fazla grup içi bütünleşme ve daha az gruplar arası bağlanma.*
- f) Karşıt grup ile doğrudan iletişim ve sosyal etkileşimin kaybolmasıyla önyargı ve kalıp yarguların düzeyinde artış.*
- g) Merkezin ayrılması ve kutuplaşmış tarafların, toplumdaki kişi ve grupları bizden veya onlardan olarak etiketlemeye girişmesi.*
- h) Bu antagonistik ilişki kendisini kutuplaşmış grupların psikolojik ve mekânsal ayrımında kendini gösterir.”*

Günümüz kutuplaşmasının yaygın hali olan popülizmi sosyal kimlik dinamiği çerçevesinde grup içi ve gruplar arası bir süreç olarak okuyan bir çalışmada popülizm için uygun zemini anlatan sekiz anahtar unsur işaret edilmektedir.(Hogg vd., 2021: 200) Bunlar: a) Grubun özerkliği ve kimliğini belirlemesi fevkalade önemli görülmektedir (popülizm bunu kollektif irade veya egemenlik olarak formüleştirir). b) Kollektif kimlik ve iradenin düşman bir sistem veya elitler tarafından ağır şekilde baltalandığı ve alt üst edildiği düşünülür. c) Kollektif narsisim ile bağlantılı olarak algılanan kimliğe yönelik saygısızlığa karşı aşırı duyarlılık ile iç-grubun büyüklüğüne ve kimliğine gerçekçi olmayan bir inancın varlığı görülür d) İç-grubun kimliği ve yaşam biçimini itibarsızlaştırmak ve yok etmek için kasıtlı olarak komplo kuran ve çalışan güçleri tanımlayan komplo teorilerinin geliştirilmesi ve yayılması ortaya çıkar. e) Grup kimliğine ve varlığına yönelik varoluşsal bir tehdit üzerinden ötekilere yönelik aşırılıkları haklı çıkaran toplu bir mağduriyet (kollektif mağduriyet) anlatısının varlığı görülür. f) Hiyerarşi, sosyal hakimiyet ve otoriterliğin onaylanması ortaya çıkar. g) Liderlerin grup kimliğinin önemini güçlendirmesi ve popülist inançları ve davranışları teşvik etmesi ve savunması yoluyla kimlik çerçevelemesi yapması yaşanır.

Biz bu çalışmada keskin kutuplaşmanın semptomlarını üç ana başlık altında toplamayı tercih ettik. Bunlar:

- i) Maniheist Anlayış: Ahlâkî temelde tarafları kodlama
- ii) Tehdit Algısı: Dâhil olunan gruba yönelik yaygın-derin bir tehdit algısı
- iii) İletişim ve Etkileşim: Tarafların iletişim ve etkileşim alanlarının ayrışması

3.1. Maniheist Anlayış

Kutuplaşmanın ilk özelliği siyasî partizanlığın dönüşerek Maniheist “biz” ve “onlar” ayırımına dönüşmesi, yani tarafların ahlâkî bir iyilik ve kötülük taşıyıcısı şeklinde formüle edilmesidir. Mücadele, iyi olan ve iyiliği temsil eden “biz” ile kötü olan ve kötülüğü temsil eden “onlar” arasında yaşanmakta olan bir savaş olarak görülür. Maniheist anlayış totaliter zihniyeti barındırmaktadır. Mücadele, siyasette çoğulcu bir dünyada çatışma ve rekabet olarak algılanmak yerine, her alanda yaşanan iyi ve kötünün amansız savaşı olarak görülmektedir. Katı bir siyah-beyaz dünyada her şeyi kapsayan ve nihaî önemdeki bu savaş ahlâkî bir dışlamaya dayanır (Bandura, 1999). Kutuplaşma veya başka bir ifade ile siyasî kabilecilik; *“diğer kabileyi yenmekten başka hiçbir uzlaşmanın mümkün olmadığı, iyi ve kötü arasında nihaî bir savaş öngören haklı bir güç anlayışıdır.”*(Krekó, 2021: 252)

Kutuplaşmayı tarafların politika tercihleri (dolayısıyla ideolojilerin) arasındaki mesafenin artması olarak görmek bir yere kadar açıklayıcı olabilir ancak yeterli değildir, karşılıklı partizanların birbirlerine karşı seilmeyen “onlar” olarak görülmesinin derecesinin ne olduğunun yani duyguların yarattığı mesafenin de dikkate alınması gereklidir (Iyengar vd., 2012: 406). Bu durumda, siyasî kutuplaşmanın duygusal kutuplaşmayı ne ölçüde kapsadığının önemli hâle geldiğini görüyoruz. Maniheist yaklaşım duygusal kutuplaşmayı uçlara taşımaya uygun bir itici güç hâline gelmektedir. Sağda dinî, etnik, milliyetçi ve kültürel değerler solda ise halkçı, sınıfsal ve ekonomik eşitlikçi değerler ahlâkiliğin, haklılığın ve üstünlüğün referansı olarak kullanılır. Ahlâkî üstünlük fikri üzerinden kendi tarafına yönelik muhalefet meşru olarak görülmez. Muhalifler yok edilmesi veya yenilgiye uğratılması gereken düşmanlar olarak resmedilir. Karşıtlık kurulan muhalifler linçlenir, susturulur, aşağılanır, küçümsenir ve zulme uğratılırlar. Kendi grubuna bağlılık, güven ve grup ile özdeşleşme görülürken, karşı gruba yönelik güvensizlik, nefret, hınç ve aşağılamayı içerir (Lozada, 2014).

Maniheist yaklaşım kolektif narsizm ve özcülükle yakından ilişkilidir. Keskin kutuplaşma, genellikle ait olunan grubun veya kampın istisnâî, özel ve değerli olduğunu, ancak diğerleri tarafından bunun tanınmadığına duyulan güçlü bir inanç içeren kolektif narsizm ile birlikte görülür. Kolektif narsizm haklılık, içleme ve düşmanlık taşır. Kolektif narsizm gruplar arası düşmanlıkla ilişkili olmak bakımından kolektif özsaygıdan ayrılır. Önyargıyı, gruplar arası misillemeyi ve diğerlerinin ızdırabına sevinmeyi içerir. Kolektif narsizmin iç-grubun özel tanınması ve ayrıcalıklı muameleyi hak ettiğine dair argüman için ekonomik, askerî, kültürel veya dinî güç veya üstünlük gibi gerekçelere başvurulabilir.(Golec de Zavala & Lantos, 2020: 273-274) Özcülük (essentialism) ise bir kategorinin üyelerinin hepsini oldukları şey yapan içsel bir özü paylaştığına yönelik inanç ile görünür. Özcü düşünce dış-gruplara karşı klişeleştirme, antipati, grup farklılıklarının köpürtülmesine yol açarak stereotipler kurulmasına ve önyargılara hizmet eder.(Hogg&Levine, 2010: 243-244)

Türkiye örneğinde, bugün olduğu gibi, belli dönemlerde yükselen keskin kutuplaşma ele aldığımız bu üç semptomu da göstermektedir.(Turkuazlab, 2020; Konda, 2019; Konda, 2018) Her iki kampın fanatikleri karşılıklı olarak birbirlerini manihist tarzda ahlaki kötülükle etiketlemektedir. Karşı kampta kodladıklarının hem kişiliklerini hem niyetlerini kötü olarak kabul etmekte, bunu desteklemek için spesifik kötü örnekler seçerek onları gündem etme, büyütme ve o örnekler üzerinden genellemelere ulaşmaktadırlar. Zaman içinde veya politikalar bağlamında görüşleri değişenlere karşı aynı düşmanlık ve hıncı taşımaya sürdürmekte, özcü yaklaşım sergileyerek “gerçekten” farklı düşündükleri veya değiştiklerini asla kabul

etmemektedirler. Siyasi pozisyonları değişse bile özlerindeki kötülük baki görülmekte, onları kabul etmeyi, iletişim kurmayı, onlarla işbirliği yapmayı şiddetle ayıplamaktadırlar. Kollektif narsizm sergileyerek kendilerinin her zaman haklı ve iyi olduğu, karşı kampın kötülüğünü bunlar görünür olmadığında bile bildiklerini düşünmektedirler. Karşı kampla uzlaşma ve işbirliğine asla yanaşmamakta ve buna girişenleri de dışlamaktadırlar.

3.2. Tehdit Algısı

İkinci önemli semptom tehdit algısıdır. Kutuplaşma söylemi tehdit algısı yaratarak veya varolan tehdit algısını manipüle ederek insanları kamplara yığılmaya ve sığınmaya teşvik eder. *“Gerçek veya hayali olsun, bir dış-grubun iç-grubun çıkarlarına veya hayatta kalmasına yönelik bir tehdit algısının iç-grupla özdeşleşme ve dayanışma durumu yaratması, dış-gruba karşı korku ve düşmanlıkla doğrudan bağlantılıdır”*(Brever, 1999: 435-436). Yani tehdit algısı korku yaratır, düşmanlığı ve nefreti besler. Tehdit algısı varoluşsal olarak görülen ve çerçevelenen ortak grup kimliği etrafında kollektif mağduriyet söylemi ile birleştirilir.(Belavadi&Hogg, 2018) Tehdit algısı grup-içi dayanışmayı artırır, dayanışmanın yarattığı iç-gruba yönelik kayırmacılık ve korumacılık dış-gruba yönelik düşmanlık için uygun koşulları sağlar. Keskin kutuplaşma, işbirliği ve uzlaşmayı destekleyecek iç-grubu ve dış-grubu kapsayan daha geniş gruplara eş-zamanlı bağlılık için uygun koşulları yaratamaz. Çünkü kutup gruplarda, grup içi karşılıklı bağımlılık ve yükümlülüğün gücü ve önemi arttıkça grup sınırlarını korumak çok daha önemli hâle gelir (Brever, 1999: 438). Kutuplaşmada siyasî meselelerdeki ayrılığın, yani siyasî kutuplaşmanın kültürel, dinî-etnik, sosyal veya ekonomik ayrılıkla örtüştüğü durumlarda kutuplaşma çok daha keskin ve inatçı olabilir.

Buna karşın; *“esnek sosyal yapılarda çoklu çatışmalar birbirini keserek tek eksenli temel bölünmeleri engeller. Bireylerin çoklu grup aidiyetleri onların çoklu grup çatışmasına girmesine yol açtığı için bütün kişiliklerini herhangi tek bir gruba bağlamaları gerçekleşmez. Böylece çok sayıda parçalı çatışmaya katılım, yapı içinde bir dengeleme mekanizması yaratır.”*(Coser, 1956: 153-154) Seymour Lipset (1959) istikrarlı demokrasilerin gelişimi için rol farklılaşması ve kesişen bağları sosyal gereklilik olarak görmekte haklı gibidir. Bu açıdan bakıldığında, Türkiye’de Kürtler biryandan Türklük-Kürtlük eksenine otururken aynı zamanda dindar ve seküler eksenine oturmaları bakımından seküler-muhafazakâr iki kutuplu siyasette önemli bir role sahip olabilirler. Aynı şekilde kadınlar seküler-muhafazakâr ekseninin ana farklılaştırıcı unsurları olmalarına rağmen, cinsiyet temelli ayırımı kadın-erkek eşitliği çatışmasında yer alabilmektedirler. Kürtler ve kadınlar tek aksta yerleşik kutuplaşmayı

gevşetecek ve onları kesen kimliksel siyasetlere sahipler. Buna karşın mevcut kutuplaşmayla Alevi-Sünni kimlikleri örtüşmektedir. Bu durum seküler-muhafazakâr hattın dinsel kimliklerle pekiştirilmesine hizmet etmektedir. Zira kutuplaşma esasen bir kimliği diğerine tercih etmekle ilgili değildir. Onun yerine çoklu kesişmeleri ve çoklu temas noktalarını terk ederek birden fazla kimliği ve çıkarı aynı kampta birleştirmek ve hizalamakla ilgilidir.(McCoy&Rahman, 2016: 5)

Tehdit algısıyla ilişkili görülebilecek başka bir semptom kutuplaşma ikliminde komplo teorilerine olan yaygın inançtır. Grubun hak ettiğini alması, güçlenmesi ve başarılı olmasını istemeyen kötü niyetli ve kendi çıkarlarına hizmet eden kişi ve odaklarca grubun hedef alındığına yönelik komplo teorileri hem tehdit algısını beslemeyi hem de grup etrafında daha sıkı birleşerek her yoldan mücadele etmeyi teşvik eder. Başarısızlıklar, yenilgiler ve olumsuz imaj grupla ilgili olmak yerine, komplonun sonucu olarak algılanır. Komplo teorileri gruba yönelik tehditlere karşı sürekli uyanık ve tetikte olmayı haklılaştırır (Zavala&Lantos, 2020: 273). Böylece grubun özünde iyi, ahlâklı ve değerli olduğu fikri korunurken, olumsuzluklar ve başarısızlıklar için dış bir faktör veya günah keçisi bulunmuş olur. Grup içi eleştiriyi, gerçekleri kabullenmeyi ve yüzleşmeyi ortadan kaldırır. Siyahları yok etmek için AIDS virüsünün yaratıldığı, Müslümanların çoğalmasını engellemek için aşuların kullanıldığı, grubun iktidara gelmesini veya iktidarda kalmasını engellemek için dış-derin güçlerin aktif şekilde çalıştığı, milleti yok etmek veya güçsüz kılmak için kasıtlı ve özel girişimlerin bulunduğu gibi komplo örnekleri gösterilebilir.

Keskin kutuplaşmanın ikinci semptomu olan tehdit algısı da Türkiye örneğinde çok belirgindir. Türkiye’de seküler ve muhafazakâr kamp, kendi siyasî-sosyal kimliklerine yönelik varoluşsal bir tehdit algısı içindedir. Sosyal-siyasal yaşamın her alanını bu mücadelenin sahası olarak görmekte ve her bir olayı bu mücadelenin bir örneğine dönüştürmektedirler. Kamplar ya sahip oldukları mevzi ve pozisyonlarını kaybetmeme veya bunları genişletme dürtüsü içinde hareket etmektedir. Seküler kampta olanlar tehdit algılarını “mahalle baskısı”, “şeriat geliyor” veya “tehlikenin farkında mısınız?”, “laiklik/cumhuriyet elden gidiyor” gibi sloganlarla ifade ederken, muhafazakar kamp ise “beyaz Türkler”, “dinden uzaklaşma”, “devri sabık”, “yeniden ikinci sınıf vatandaşlık” gibi ifadelerle yansıtmaktadır. Meşhur tabirle hem sekülerler hem muhafazakârlar “endişelidir”. Ne var ki, her kamptaki partizanlar diğer kampın endişelerini gerçek veya haklı görmemekte, endişenin ayrıcalıkları kaybetmekten ibaret olduğuna inanmaktadırlar. Kampların tehdit algısı her iki tarafta yaygın komplo teorilerine inançla pekiştirilmektedir. Her iki taraf da karşı tarafla kendilerine karşı işbirliği yapan çeşitli güç odaklarının varlığına inanmaktadır.

3.3. İletişim ve Etkileşim

Üçüncü semptom, taraflar arasında ortak bilgi, haber, iletişim ve etkileşimin azalmasıdır. Kutuplaşma ikliminde takip edilen medya ve iletişim kanalları ayrışır, tek yanlı ve propagandist haber-yorumlara maruz kalınır. Yeni medya geleneksel medyaya oranla kutuplaşma bakımından daha geniş bir fırsat yarattı. Çeşitliliğin artması, ulaşımın kolaylaşması, medya içeriklerinin hem üretimin hem tüketiminin kolay ve hızlı hâle gelmesi kutuplaşma ve kutuplaşma algısı üzerinde güçlü bir etki yaratmış olabilir. İnsanların medya enflasyonu arasında yayınlara seçici olarak ulaşması ve kendi haberlerini özelleştirmesi oldukça kolaylaştı.(Prior 2007; Straud, 2011) Canlı haber akışları, beğeniye veya eğilime dayalı matematiksel algoritmaların kullanılması yoluyla her kullanıcı için özelleştirilebilir hâle geldi. Bu durum, farklı ve karşıt görüşlere maruz kalmayı düşürmek suretiyle mevcut görüşleri ve yargıları güçlendirici bir etki yarattı.(Dylko vd., 2017) Böylece oluşan yankı odaları, benzer görüşlere sahip olanlar arasında iletişim ağını güçlendirerek benzer ve radikal görüştekileri biraraya getirir. Ortak kamusal tartışma ve iletişim zarar görür.(Bar-Tal&Magol., 2021: 51-52) Bu durumun, partizan gruplar arasında haber-bilgi-yorum yanlılığına yol açarak ve bireysel öncelikleri pekiştirerek toplumsal kutuplaşmaya hizmet ettiği, karşı kutuplar veya gruplar arasında düşmanlığı artırmaya imkan verdiği söylenebilir.(Sunstein, 2007; Levendusky, 2009; Garrett et al., 2014)

Diğer taraftan, insanlar siyasî konularda kendileriyle benzer düşünenlerle etkileşime girerken, diğer alanlarda heterojen bir ilişkiye girebildikleri örnekler mümkündür (Baldassarri&Bearman, 2007: 785) Bu durumda kutuplaşma daha düşük seyredebilir, ancak kutuplaşmanın her konuya uzanmasıyla birlikte sosyal mesafenin her alana uzanması kutuplaşmayı derinleştirir. Karşı kamplarla sosyal ilişki ve etkileşim yankı odaları ve mahalle, okul, iş ve eğlence yerlerinde mekânsal ayrışmalarla azalırken, sosyal mesafeyi de iyice artırır Nihayetinde kutuplaşma insanların birbirleriyle iletişim kurma alanlarını, mekanlarını, fırsatlarını ve yeteneklerini kaybetmesine yol açar.

Keskin kutuplaşmada, iletişim ve etkileşim alanlarının ayrışması, liderler ile toplum kesimleri arasındaki aracı siyasallaşma kanallarının etkisi ve önemini de azaltır. STK'lar, sendikalar, dernekler, meslek örgütleri kutuplaşmanın parçası hâline gelirler. Bu kurumlarda karşı kamptan kimselerin barınması zorlaşır. Ya kutuplaşmaya paralel dernek ve STK'lar kurulmaya başlar yada var olanlar ikiye bölünür. Siyasî talep ve tercihlerin şekillenmesinde, toplanmasında ve ortaklaşmasında önemli aracılık işlevi üstlenen bu yapılar işlevlerini göremez

hâle geldiğinde toplum kesimleri doğrudan siyasî liderler ve parti propagandaları ile yüz yüze kalırlar. Çok farklı amaçları olan aracı kurumlarda yanyana gelme, çeşitli ortak hedefler için birlikte çalışma imkânları ortadan kalkar. Herkesin tek bir ekseninde hizalanması kolaylaşır.

Üçüncü semptom olan kamplar arası iletişim ve etkileşimin azalması da Türkiye örneğinde yaşanmaktadır. Tıpkı merkezin erimesi gibi merkez medya da neredeyse ortadan kalmış, her kampın takip ettiği ve güvendiği TV kanalları ve gazeteleri ortaya çıkmıştır. Sosyal medyada karşılıklı iletişim için değil, karşılıklı öfke kusmak, kötülüğünü sergilemek, aşağılamak ve düşmanı geriletme ile biçimlenmektedir. Pek çok ara kurumda kutuplaşmanın neden olduğu kavgalar, ayrılmalar ve bölünmeler yaşanmıştır. Barolar, sendikalar, yardım kuruluşları, düşünce kuruluşları kendi spesifik çalışma alanlarını adeta unutarak kamplarda yerlerini almıştır.

4. Demokratik Siyasete Etkileri

Değer, kültür, ideoloji ve çıkar temelli çatışma her toplumda görülen bir durumdur. Demokrasilerin karakteristik özelliği çatışmaları barışçıl bir şekilde yönetebilmesidir. Demokratik ülkelerde bazı dönemlerde çatışmalar yönetilemez hale gelir ve keskin bir kutuplaşmaya dönüşür. En kötü senaryoda keskin kutuplaşma demokrasilerin çöküşünü getirir. En klasik örnekleri 1. Dünya Savaşı sonrasında Almanya ve İtalya demokrasilerinde yaşanan çöküştür. Her iki ülkede de, 1. Dünya Savaşının olumsuz etkileri, ekonomik çöküş ve sol-sağ ideolojik kutuplaşmasının yarattığı şiddet ve yaşanan siyasi istikrarsızlık kutuplaşmayı derinleştirmiş ve demokrasilerin sonunu getirmiştir. Türkiye’de 1960 ve 1980 askeri darbeleri yaşanan kutuplaşmanın yarattığı iklimde gerçekleşmiştir. Ülke birbirini tehdit olarak gören ve karşı gruba husumet ve düşmanlık besleyen keskin kamplara bölünmüştür. Karşılıklı olarak siyaset ve siyasetçilere yönelik güven düzeyinin düşmesi, muhaliflere yönelik iktidar kaynaklı baskının veya sokak çatışmalarının yarattığı istikrarsızlık askeri müdahaleler için kolaylaştırıcı bir zemin yaratmıştır. Velhasıl keskin kutuplaşmanın demokrasiler için hayati bir tehdit haline geldiğini ve/veya çöküşüne yol açtığını düşünmek için hayli fazla kanıtımız vardır.

4.1. Demokrasi ve Çatışma

Toplumlarda çeşitli kategorilerde bulunan farklılaşma çatışmayı içinde barındırır. Mesele bu çatışmanın nasıl yönetileceği konusunda düğümlenmektedir. Adam Przeworski’ye göre “*demokrasi gruplar arası çatışmaları işlemek ve sona erdirmek için özel bir sistemdir.*”(Przeworski, 1986: 56) Çatışmaları tümden ortadan kaldırmak aşırı iyimser bir beklentidir. Przeworski “çatışmaların sonlandırılmasından” nihai olarak çözülmesini kast

etmez, geçici olarak, örneğin seçim sonuçlarıyla, geçici bir karara bağlanmasını kast eder. Przewoski bu tanımla liberal demokrasiyi referans alıyor görünmektedir. Liberal demokrasi toplumda çıkar ve değer farklılıklarını tanır ve çoğulculuğu hem toplum hem siyaset düzeyinde sisteme dâhil eder. Liberal demokrasi çatışmaları sonlandırmak yerine, çatışmaları ehlileştiren ve rekabete dönüştüren, çatışmaların barışçıl bir sistem içinde meşru bir şekilde işlemlerini sağlayan bir sistem önermektedir.

Literatürde, liberal demokrasilerin yaşayabilmesi için; belli normlar ve ilkelere göre düzenlenmiş anayasal mekanizmaların-kurumların varlığı, belli ve açık yasalar-kurallarla tanımlanmış demokratik prosedürlerin uygulanması, orta sınıfa ayakta tutacak düzeyde bir ekonomik zenginliğin ve gelişmenin bulunması, ortak bir toplumsal aidiyetin kurulması gibi çeşitli koşulların gerekli olduğu kabul görmektedir.(Uslu, 2022: 379-422) Bunların yanında oldukça önemli başka bir koşul ise sistemin işlemlerini ve ayakta kalmasını sağlayacak ölçüde demokrasi üzerinde siyasi söylem ve tutumlara yön verecek güçlü bir bağlılığın veya uzlaşımın olmasıdır. Yani, demokrasilerin işleyebilmesi için kurumsal, hukuki ve prosedürel gerekliliklerin yanında bazı psiko-sosyal gerekliliklere de ihtiyacı vardır. Bunlar demokratik ilkeler ve değerler hakkında bilgi, onları sürdürmek için motivasyon, ilke ve demokrasiyi korumaya bağlılık gibi unsurlardır. Demokrasiler gönüllü bir kabule ve işbirliğine dayanırlar.(Bar-Tal&Magol, 2021: 46; Dahl, 1989) Keskin kutuplaşma bu koşulları sağlamayı neredeyse imkânsız kılar. Oysa, siyasi kültüre, otokratik siyaset anlayışı değil, demokratik siyaset anlayışı hâkim rengini verebilmelidir. Demokrasiler, baskıcı rejimlerden farklı olarak, çoğulculuğu, farklılığı ve muhalefeti kabul eden, diğer taraftan ise bunların yarattığı çatışmayı işbirliği ve uzlaşma içinde rekabete dönüştüren tarzda bir siyaset anlayışına bağımlıdırlar.

Baskıcı rejimler farklılıkları tek yanlı bastırarak çatışmayı bitirmek isterler. Farklılıkları meşru görmezler, hayat hakkı tanımazlar, yok edilmeyi hak eden iç düşmanlar olarak etiketlerler. Hâkim rejimin ideolojisine/paradigmasına uymayanları, karşı çıkanları, eleştiri getirenleri rejimin her türlü imkânlarıyla ağır şekilde ezmeye, yok etmeye ve bastırmaya girişirler. Bu anti-demokratik ve anti-çoğulcu rejimlerde siyaset için neredeyse hiç yer yoktur. Başka şekilde ifade edecek olursak siyaseti her türlü araç ve yolu kullanarak iktidarı elde etme ve elde tutma olarak görürler. Tabiri caizse sıfır siyaset veya tek boyutlu bir siyaset anlayışı hâkimdir. Siyaset, iktidardaki dar bir oligarşik grubun toplum ve muhalifler üzerinde tahakkümünü sağlamak ile oligarşinin kendi içindeki klikler ve hizipler arası kapalı ve gayri resmi bir güç mücadelesi olarak görülür. Bu siyaset anlayışına otokratik siyaset diyebiliriz.(Uslu, 2022:6-9)

Demokratik siyaset ise bambaşka bir paradigma ile farklılıkları yönetir. Şöyle ki, *“otokratik siyaset insanların birarada yaşama imkânını baskı ve güç üzerinden gerçekleştiren siyasettir.”* Buna karşın; *“en genel haliyle demokratik siyaset insanların farklılıklarıyla bir arada yaşama imkânını barışçıl ve ahlâkî-âdil bir yoldan arayan siyasettir.”*(Uslu, 2022: 19) Demokratik siyaset gruplar arası çatışmayı işleme/yönlendirme ve sınırlamak konusunda spesifik bir sistem sunar. Demokratik siyaset, siyaseti dar bir oligarşik grubun tekelinden çıkararak topluma yayar. Demokratik siyaset hem yatay hem dikey bağlamda işleyen dinamik bir süreçtir. Demokratik siyasette elitlerin hem kendi aralarında hem de diğer toplum kesimleriyle karşılıklı iletişim, etkileşim ve işbirliği içinde bulunması gerekir. Bunun içinse biraraya gelmeyi imkansızlaştıracak, rakipleri topyekûn düşmanlaştıran, siyasi mücadeleyi bir varlık-yokluk dikotomisine dönüştüren söylem ve tutumlardan kaçınmak gerekmektedir. Böylece politikalar ve siyasi fikirler bazında, farklı toplum kesimleri ve temsilcileriyle çoklu, kesişen ve değişen ittifaklar-işbirlikleri kurulabilir, müzakere ve uzlaşma sağlanabilir. Bunun için ise her şeyden önce demokratik sistemin temel normları ve süreçleri üzerinde bir uzlaşımın sağlanmış olması gerekir. Ne var ki, bu görüldüğünden çok daha zor bir hedefdir. Örneğin, bugün istikrarlı demokrasiler olarak kabul ettiğimiz ülkelerde farklılıkların ve çatışmanın barışçıl şekilde yönetilmesi pek de kolay bir süreçle gerçekleşmedi. Demokratik normlar ve ilkeler üzerine uzlaşma: *“... önceden varolan geniş bir fikir birliği nedeniyle değil, bunun yerine uzun bir süre birbirlerinin boğazına sarılmış grupların hâkimiyete ulaşmak konusunda karşılıklı olarak yetersizliklerini kabul etmeleri ile gerçekleşmiştir. Çoğulculuğun kabulü ve hoşgörü, muhalif gruplar arasında keskin bir düşmanlığın soğuması neticesinde ortaya çıkmıştır.”*(Hirschman, 1991: 168)

Yerleşik modern demokrasilerde, demokratik siyaset çoğulculuğu yansıtabilecek şekilde insanların temel politika konularında farklı görüşlere sahip çeşitli gruplar halinde ayrılmış olmalarını gerektirir.(Hirschman, 1991: x) Siyaseten farklılaşma ve gruplaşma demokratik siyasetin doğasında vardır. Demokratik siyaset her konuda fikir birliğinin bulunduğu (fikir birliğine zorlandığı) bir iklimde yaşayamaz. Demokratik siyasetin farklılaşmanın olağan sonucu olan gruplaşmayı ve çatışmayı içerdiğini kabul etmek gerekir. Buradaki ince ayar demokratik siyasetin çatışmayı ötekini tümenden dışlayıcı keskin bir kutuplaşmaya dönüştürmeden yönetilebilir olmasıdır. Kavramsal şekilde ifade edecek olursak taraflar arasında antagonistik bir ilişki yerine, agonistik bir ilişkinin kurulması bize demokratik siyaseti verir. Antagonistik ilişki/siyaset Karl Schmitt’in geliştirdiği dost-düşman ayrımı üzerine oturan keskin bir kutuplaşmayı içerir.(Schmitt, 2014) Buna karşın toplumdaki olağan çatışmayı yapıcı

ve barışçıl bir şekilde yönetmenin yolu dost-düşman ayırımından uzaklaşarak tarafları birbiriyle rekabet eden meşru aktörler olarak görmektir. Bu konuda Chantal Mouffe ufuk açıcı bir perspektife sahiptir. Çatışan taraflar demokratik siyasetin ortak ve âdil kurallar çerçevesinde birbirleriyle kıyasıya rekabet edebileceklerdir. Demokratik siyaset, çatışmanın agonistik bir çerçeveye oturtulması veya çatışmanın ehlileştirilerek antagonistik olanın agonistik olana dönüştürülmesi ile gerçekleşir.(Mouffe 2013:15-29)

Lary Diomand'a göre demokrasinin üç paradoksundan biri çatışma ve konsensüs arasındaki gerilimdir. *“Demokrasi doğası gereği iktidar için kurumsallaşmış bir rekabet sistemidir. Çatışma ve rekabet olmaksızın demokrasi de yoktur. Ancak siyasî çatışmayı onaylayan herhangi bir toplum çatışmanın çok yoğun hâle gelmesi ve yoğun çatışmanın siyasî istikrar ve sivil barışı tehlikeye atacaktır bir toplum üretme riskiyle yüz yüzedir. Bu nedenle paradoks şudur: Demokrasi çatışma gerektirir, ancak çok fazla değil; rekabet sadece dikkatlice tanımlanmış ve evrensel olarak kabul edilmiş sınırlar içinde olmak zorundadır. Ayrışma konsensüs ile yumuşatılmalıdır.”*(Diomand, 1990: 49)

4.2. Demokratik Siyasete Verdiği Hasar

Siyasi kutuplaşma bir yanıyla demokrasiye içsel ve demokrasiyi güçlendiren bir unsurken, diğer taraftan demokrasiyi tahrip eden bir unsur olabilmektedir.(McCoy&Somer, 2019: 235) Parti kutuplaşması bilhassa demokratik rekabetin ve parti bağlılıklarının oluşmadığı yeni demokrasilerde parti markalarının güçlendirilmesine, seçmen tercihlerinin netleştirilmesine katkı sağlayarak seçim istikrarına ve parti kurumsallaşmasına katkı yapabilir.(Lupa 2013; Mainwaring vd., 1995) Parti temelli kutuplaşma seçmeni harekete geçirerek seçimlere katılımı ve kitlelerin seçimlere bağlılığını artıran olumlu bir faktör olabilir. Kutuplaşma demokrasilerdeki popülist ve elitist eğilimlerde dengeleyici bir unsur olarak dönüştürücü bir etkiye sahip olabilir (Slater, 2013). Türkiye örneğinde parti temelli kutuplaşma ve partizanlığın seçimlere bağlılığı artırdığını söyleyebiliriz. Ancak siyasi çatışma antagonistik kutuplaşma ile agonistik kutuplaşma arasında salınıp durmakta, istikrarlı bir agonistik ilişkiye dönüştürülememektedir.

O halde kutuplaşmanın demokratik siyaset ve dolayısıyla demokratik sisteme yönelik bir tehdit haline gelmesi, toplumdaki çoklu bölünmeleri tek bir ekseninde toplanarak birleştirilmesi, çatışmanın ehlileştirilemeyip, bilakis vahşileştirilmesiyle ortaya çıkan ve tarafların biz-onlar, dost-düşman şeklinde antagonistik bir çerçeveye alınmasıyla gerçekleşmektedir.

Bu bağlamda işleyen bir demokrasi ile keskin kutuplaşmanın ters orantılı olduğu yaygın kabul görmektedir. Buna göre; “istikrarlı, işleyen, başarılı ve kolay bir demokrasiye karşı istikrarsız, işlemeyen, hareketsiz ve zor bir demokrasi için en iyi tek açıklayıcı değişken kutuplaşmadır.”(Sani&Sartori, 1983: 337) Sartori’ye göre kutuplaşmada, karşıt kamplardakilerin işbirliğini mümkün kılan orta yolu terk etmesiyle birlikte, demokrasi krize ve çöküşe karşı savunmasız kalmaktadır (Sartori 2005:). Demokrasinin ve demokratik siyasetin doğasında bulunan çatışmanın sınırlandırılması gerekir, aksi takdirde merkez-kaç unsurlar demokrasiyi parçalar (Bermeo, 2003: 19).

Kutuplaşmanın demokratik siyaset ekosistemine yönelik olumsuz etkilerinin başında merkez veya ılımlı pozisyonların tahrip edilmesi, aşırılığın ana akım hâline gelmesi bulunmaktadır. Kutuplaşma insanın daha temelde yer alan duygusal ve güdüsel tarafına hitap eder. Bu yüzden rasyonel ve gerçekçi bir siyaset yürütmeye ve taraflar arasında hakkaniyeti gözetmeye çalışanlar, müzakere ve işbirliğine olumlu bakanlar, yani ılımlılar her iki taraftan da saldırıya uğrarlar veya yok sayılırlar. Sıklıkla iki tarafça da, karşı tarafın adamı olmakla suçlanırlar. Siyah ve beyaz dışında hiçbir renk gözlere görünmez. Her iki kutup arasında adeta köprü işlevi gören, temel çatışma normları üzerinde uzlaşma ve karşılıklı işbirliği olasılığını az da olsa mümkün kılacak ılımlılar, taraf seçmeye zorlanırlar.

Kutuplaşmanın başka bir tahrip alanı evrensel ahlâkî değerler ve demokratik normlardır. Kutuplaşma ahlaki rölativismi ve partikülarismi öne çıkarır. Oysa demokrasi için, bazı ortak normların ve ortak ahlaki değerlerin üzerinde uzlaşılması gerekir. Ahlaki rölativizm ve partikülarizm ait olunan grubun, tarafın veya siyasî kabilenin hayatta kalması ve kazanmasını sağlayacağı düşünülen her şeyin meşrulaştırılmasına hizmet eder. Örneğin, yolsuzluk görmezden gelinir veya olumlanır, demokratik ihlaller siyasî kabileye yarıyorsa hoşgörülür ve alkışlanır, dezenformasyon üretilmesi ve yayılması ayıplanmaz.(Krekó, 2021: 254)

Kutuplaşmanın demokratik siyaseti tahrip ettiği bir başka alan farklı siyasi meselelerde farklılaşan siyasi kombinasyonlar oluşması olasılığını ortadan kaldırmasıdır. Partizanlık insanların karşı grupta etkileşimini azalttıkça ve aralarında sosyal mesafe artıkça olumsuz kalıp yargılar güçlenir ve düşmanlık artar. Partizanlık arttıkça, siyasî partizanlıkla din, etnik köken, yaşam biçimi, kültür, sosyo-ekonomik sınıf gibi sosyal kimlikler birleştiğinde kutuplaşma keskinleşir. İdeolojik kutuplaşma duygusal kutuplaşmayı getirir. Sosyal kimliğe uyum sağlamak için kişiler grup içi üyelerin tutumlarını benimseme eğilimli gösterirler.(Hogg, 2001) Kutuplaşma çoklu ve karmaşık çıkar, ideoloji, politik tercih ve sosyal kimlik bölünmelerini basitleştirerek tek bir hatta yığar. Böylece kişinin bir siyasî veya sosyal meselede hangi tutumu

alacağı, hangi kutba bağlı olduğuna göre şekillenir. Kişiler tek bir kutup kimliği etrafında hizalandığı için farklı meselelerde farklılaşan görüş ve oylar görülmez.(McCoy&Rahman, 2016: 4) Siyasi meseleler ve politikalar serbestçe genel bir kamusal tartışmaya konu edilemez hâle gelir. Politikalar ve siyasi kararlar her boyutuyla tartışılarak, olumlu ve olumsuz yönleri dikkate alınarak, yaratacağı etkiler hesaba katılarak soğukkanlı bir şekilde analiz edilemez hale gelir. Sonuç genellikle ülke için kötü, başarısız, dengesiz veya zararlı kararlar almak olur.

Kutuplaşmanın demokratik siyasete yönelik baştan bir hasarı genel güven duygusunu tahrip etmesidir. Kutuplaşmanın keskinliği, tarafların kendi grup üyelerine yönelik taşıdıkları özel güvenin aşılması, genel bir güvene dönüştürülmesini zorlaştırır. Oysa grup içini aşan ve grup dışındakilere güveni anlatan kamusal veya genelleştirilmiş güven insanların diğerleriyle köprü kurmasını sağlar.(Uslaner, 2005: 871) Kutuplaşma güveni ve bu köprüleri yıkar, yakar, yok eder. Toplumun geneline veya rakip gruplara yönelik güven duygusunun yokluğu demokrasiye bağlılığı tahrip eder ve ortak normlar üzerinde uzlaşma zemini ortadan kaldırır. Çünkü karşı tarafa güven duyulmadığından onların güçlenmesi ve iktidara gelmesi, demokratik yollardan bile olsa, büyük bir felaket olarak görülür. Böylece demokrasi dışı yollar ve yöntemler makul ve kabul edilebilir görülmeye başlar.

Kutuplaşma demokratik işleyiş üzerinde genellikle iki alternatif yolun ortaya çıkmasına yol açar. Bu iki yol da demokratik siyasete ve demokratik rejime büyük hasar veren alternatiflerdir. Bu iki yol şu şekilde özetlenebilir: *“Derin kutuplaşma durumları, iletişimin ortadan kalkması ve iki kampın uzlaşma ve müzakereye isteksiz veya yeteneksiz olması ile yönetim problemleri yaratır. Siyasî tıkanıklık hükümeti felç eder, bazı durumlarda iki tarafta uzun süre galip gelemeyen siyasî istikrarsızlık ortaya çıkar. Alternatif olarak ise bir kamp galip gelir (hegemonik hâle gelir) ve otoriterliğe yönelir. Toplumsal düzeyde vatandaşlar mekânsal ve sosyal olarak bölünürler. Artık aynı ulusta uzun süre birlikte var olamayacaklarına inanmaya başlarlar.”*(McCoy& Rahman, 2016: 2)

Gelişmiş ve istikrarlı demokrasiler keskin kutuplaşmaya karşı daha fazla sigortaya sahiptir ve keskin kutuplaşmanın sistemi tümünden çökmeye kadar götürmesi pek kolay değildir. Bunun en önemli sebebi demokratik sistemin kurumsal yapılarının ve geleneklerin pekişmiş olması sebebiyle demokrasi kültürünün ve demokratik siyasetin tutunabilmesidir. Söz konusu sigortaların bulunması bu ülkelerin kutuplaşmadan azade oldukları anlamına gelmez. Bu günlerde, kutuplaştırıcı popülist hareketlerin iktidara geldiği ABD veya son seçimlerde Le Pen’in aşırı sağ partisinin iktidar için yarışacak bir oy desteğine ulaşması örneklerinde de görüldüğü üzere yaygın kutuplaşma Batı Avrupa ülkelerini sarsmaktadır.

Kutuplaşmanın demokrasi için ciddi bir risk haline geldiği ülkeler Macaristan ve Polonya gibi yeni demokrasiler ile demokrasisi eski olmakla birlikte otoriter dönemler ile demokratik dönemler arasında salınan Türkiye ve Brezilya gibi istikrarsız demokrasilere sahip ülkelerdir. Kırılgan demokrasilere sahip bu ülkelerdeki en temel eksiklik Claude Lefort'un liberal demokrasilerin karakteristik özelliği olarak gördüğü iktidar odağının boş kaldığı bir siyasi sistemi kuramamış olmalarıdır.(Lefort, 1988) İktidar odağının boş kalması devlet ile hükümetin ayrılması, devletin Weberci anlamda kurumsal yasal-rasyonel yapılanma ile var olmasına karşılık, devlette iktidar odağının boş kalması anlamına gelmektedir. Liberal demokrasilerde, iktidarın kullanımının hükümetler eliyle geçici bir şekilde yürütülmesini ve prosedürlerle katı şekilde düzenlenmiş bir seçim mücadelesi yoluyla elde edilmesini gerektirir. Buna göre: *“İktidarın odağı boş bir alan, ne bir birey ne de bir grup ile özdeşleştirilemez, ele geçirilemez ve temsil edilemez. Sadece iktidarın kullanım mekanizmaları görünür veya siyasi otoriteyi elinde tutanlar sırf ölümlüler, sırf insanlardır”*.(Lefort, 1988: 18)

Kırılgan demokrasilere sahip ülkelerde iktidar odağının boş bırakılması gerçekleşmez ve aslî siyasî mücadele hükümeti, yani iktidarın geçici kullanımını elde etmek için yapılmaz. Bunun yerine devleti, devlet iktidarını kalıcı şekilde ele geçirmek için mücadele edilir. Devlet iktidarı ya ordu ve onunla işbirliği yapan bir oligarşi veya zamanla devlet iktidarına talip olacak olan geniş halk desteği ile hükümeti kazanan popülist siyasi hareketler ve liderler tarafından doldurulur. Devlet iktidarını elde etmek, odağa yerleşmek elde tutan gruba ve kesime imtiyazlı bir güç, diğerleri üzerinde üstünlük ve geniş bir imkân sağladığından, siyasi mücadelenin kızıl elması hâline gelir. Kurumsallaşmış bir çatışmayı içeren siyasi mücadele, iktidar odağını doldurmak gibi bir amaçla yürütüldüğünde kolayca keskin bir kutuplaşmaya dönüşür. Böyle bir sistemde iktidarı elde etmenin kazançları aşırı büyük, iktidarı kaybetmenin maliyeti aşırı yüksek olduğundan kutuplaşma sıklıkla demokrasileri ağır hasara uğrattır veya çökertir.

5. Sonuç veya Başa Çıkma Yolları

Przeworski demokratik bir sistemi diğerlerinden ayırt eden altı özellik saymaktadır.(Przeworski, 1986: 56-57) Bu özellikler tartıştığımız kutuplaşma meselesine nasıl yaklaşılacağı konusunda da ipuçları vermektedir.

Bunlardan ilkinde göre; çatışan çıkarlar peşinde koşan bir varlık veya organizasyon siyasetin kalıcı bir yüzü olarak tanınır. Bu normun üç anlamı vardır; kişiler çıkarlarını geliştirmek için birçok grup içinde organize olabilirler, bu grupların siyasî kurumlara erişimi

kurumsal olarak garanti edilir ve kurallara göre oynayan kaybeden tarafların oyuna devam edebilmek için haklarından vazgeçmiş kabul edilmemesi gerekir.

İkincisi; çatışmalar, önceden belirlenmiş, açık, tüm katılımcıların aşına olduğu ve sadece yine kurallara göre değişime tabi kurallara göre işler ve sonlandırılır. Çatışmalar çözülmekten ziyade geçici olarak sonlandırılır. Tabi olunacak kurallar; siyasî katılımcı olarak kabul edilme kriterlerini, kabul edilebilir stratejiler oluşturan eylem biçimlerini ve çatışmayı sonlandırma kriterlerini içerir.

Üçüncüsü; bazı eylem biçimleri kabul edilemez görülüp hariç tutulur. Bunun anlamı devletin zor kullanma gücünün, zora başvuran herhangi bir gruba meşru şekilde uygulanabilir olduğudur.

Dördüncüsü; her grup mücadelede bazı strateji seçeneklerine sahiptir ve bu stratejilerin gruplar üzerinde belli sonuçları olur.

Beşinci olarak; her katılımcının mücadelede belli stratejileri olduğundan ve bu stratejilerin sonuçları aynı olmadığından, demokratik çatışmanın sonuçları belli bir ölçüde belirsizdir.

Keskin kutuplaşma ile mücadele etmenin ilk yolu çatışmanın demokrasiye ve demokratik siyasete içsel olduğunun tanınmasıdır. Çatışmayı tanımak farklılıkları ve çoğulculuğu tanımak anlamına gelir. Demokrasiye maksimalist yaklaşımlar farklı değer, fikir ve çıkarlardan kaynaklanan anlaşmazlıkların ve çatışmaların geniş katılımı kamusal tartışma ve müzakere ile nihaî olarak çözülebileceğine inanmaktadır. Bu yaklaşım hem insanın sosyal yapısına hem de demokrasinin mantığına aykırıdır. İnsanın farklılaşma potansiyeli çatışmayı sürekli ve dinamik bir unsur olarak hayatımızın ayrılmaz ve giderilemez bir parçası yapar. Bazı çatışmalar zamanla giderilse bile tamamı asla nihaî bir çözüme kavuşmaz ve sürekli yeni çatışmalar oluşur. Bu yüzden çatışmanın kendisine ve ortadan kaldırılmasına değil, çatışmanın barışçıl bir şekilde nasıl yönetileceğine odaklanmak gerekir.

Demokrasiler çatışmayı içerir ancak çatışmanın nasıl yönetileceği konusunda işbirliği ve uzlaşmanın da sağlanması olmazsa olmazdır. Her şeyden önce çatışmanın devleti ele geçirme ve iktidar odağına yerleşme üzerine olamayacağı üzerinde uzlaşılması gerekir. Mücadelenin amacının iktidarının belli süre kullanımı üzerinde olduğu ve iktidarın kullanımının diğer grupları nihaî kaybedenler olarak tanımlayıp sistem dışında bırakmayı ve onları cezalandırmayı içermediğini kabul ederek, bu konuda uzlaşma sağlamak gerekir. Bu ilkeyi düzenleyen kurumsal ve hukukî mekanizmalara sıkı sıkıya bağlılığı temin etmek gerekir.

Aksi takdirde, çatışma kazananın her şeyi aldığı kaybedenin çok fazla şey kaybettiği antagonistik bir mücadele olmaktan çıkarılamaz ve hükümeti değil, devleti kazanma bir varlık yokluk mücadelesi hâline gelir. Devleti ele geçirme, devlet iktidarı ile dağıtılan kaynak ve pozisyonların dağıtımını, sosyo-kültürel tanınma ve itibar kazanma gibi kazanımları etkilediği için hayati hâle gelir.

Çatışmanın agonistik bir rekabete dönüşmesi öyle kolay bir süreç değildir. Bölünmelerin çok fazla grup veya eksen arasında olduğu ikili hizalanmaya imkân vermediği çok parçalı siyasî mücadelenin olduğu toplumlarda her tarafın gönülsüzce de olsa onaylayacağı bir zemin mümkündür. Diğer taraftan iki büyük kamp şeklinde bölünmüş toplumlarda hiçbir tarafın nihaî kazanan olamayacağı, döngüsel bir kazanç-kayıp dinamiğinin sonuçta sıfır toplamlı bir düzen yarattığının, her iki tarafından da ağır bedeller ödediğinin ve döngüden çıkışın ancak işbirliği ile mümkün olduğunun deneyimlenmesi uzlaşma için zemin yaratabilir. Maalesef, en büyük risk olarak, kalıcı bir istikrarsızlık ve iç savaş da en kötü alternatifler olarak bulunacaktır.

Demokrasilerde kutuplaşmayı hafifletmenin bilinen ve önerilen en iyi yolu gruplar arasında azalan iletişim ve etkileşimin yeniden restore edilmesi veya oluşturulmasıdır. Bu zorlu görev için ilk işe girilecek alan aracı kurumlardır. Aracı kurumlar olan STK'ların, sivil inisiyatiflerin, meslek örgütlerinin, tek eksenli keskin siyasi-sosyal kimlik bağlamından kurtarılarak yeniden kutuplaşmayı çapraz bölen kendi amaç ve hedeflerine yönelmeleri için mücadele etmek gerekir. Örneğin çevre, kadın hakları, çocuk istismarı gibi ortaklaştırıcı konularla mücadelenin kamplarla özdeşleştirilmeden ve kutup/grup bağımsız hâle getirilmesi gerekir. İlimlilerden başlamak üzere bu birliklerin içlerine farklı kamplardan kişilerin dâhil edilmesi ve aynı hedef için çalışan (örneğin insan hakları) yapılar arası iletişim ve işbirliğinin güçlendirilmesi için çalışmak gerekir.

Propagandist ve yanlı medyanın dışında güvenilir ve tarafsız yayınlar yapan yeni platform ve kanalların güçlendirilmesi de hayati bir meseledir. Bu oldukça zor görünmekle birlikte kutuplaşmış yayın organları ve aktörlerin zamanla kredisinin ve inandırıcılığının ortadan kalkmaya başlaması bunun için uygun bir iklim yaratabilir. Doğru ve güvenilir yayın arzı, zamanla talebini yaratabilir veya bu talebi büyütebilir.

Kutuplaşmanın gevşemesinin en temel koşulu gruplar arası güvenin inşa edilmesidir. Bunun için tarafları karşılıklı toptancı kişisel-kültürel iyi-kötü etiketlemelerinden kaçınmak ve yenilmesi gereken düşman değil, mücadele edilmesi gereken rakipler olarak görmek gerekir.

Kutuplaşma ikliminde taraflar karşı kamptan kötü örnekleri öne çıkararak düşmanlıkları için haklı nedenler, kendi gruplarındaki iyi örnekleri öne çıkararak kendi üstünlükleri için haklı nedenler yaratma eğilimindedirler. Her grupta iyi ve kötüler olduğu gerçeği reddedilmektedir. Bunun yerine tabiri caizse mücadele için argümanları kolektif *ad hominem* zeminden çıkararak, politika tercihleri ve fikirler zeminine taşımak gerekmektedir. Demokratik siyasete yaşam alanı sağlayacak olan çatışmanın, kişi ve gruplara karşı değil, fikirlere ve politika tercihlerine karşı yürütülmesidir.

Oysa günümüzde yükselen popülist kutuplaşma ile mücadelede en büyük hatalardan biri popülist hareket, muhalefet ve hükümetlere karşı aynı strateji ve dilin benimsenerek karşılık vermeye çalışılmasıdır. Popülizmle mücadele eden anti-popülist hat aynı toptancı, aşağılama, hakaret, değersizleştirme, intikam ve tehdit içeren söyleme yaslanmaktadır. Siyaseti değil, sosyal-kültürel kimliği toptan bir şekilde “sürü”, “koyun”, “aptal”, “görgüsüz”, “niteliksiz”, “cahil”, “kültürsüz” gibi etiketlerle yaftalayarak elitist bir siyaset tarzına yönelmektedir. Popülist tutum ile mücadele etmenin uygun ve doğru yolu elitist tutumdan geçmez. Tam aksine, bu tarz kutuplaşmayı derinleştirme ve keskinleştirmeye hizmet eder. Bunun yerine karşılıklı güveni inşa etmek ve mesafeyi azaltmak için demokrasiye uygun olan çoğulcu tutum ve söylemi geliştirmek gerekir.

Demokrasilerin işi oldukça zor gibi görünmektedir. Ancak kutuplaşmaların ılımlılaştırılması ve demokratik siyasetin hâkim kılınması imkânsız değildir. Kutuplaşmayı besleyen bütün olumsuz durumlara karşı bir bütün olarak toplumun, işbirliğinden ve uzlaşmadan elde edeceği kazançlar çok fazla ve çok caziptir. Aslında, insan türü temel adaptasyonlar olarak güçten ziyade işbirliğine ve içgüdüden ziyade sosyal öğrenmeye güvenmek üzere evrilmiştir.(Brewer, 1999: 433) Buna güvenerek kamplar arası işbirliği ve ortaklığı inşa etmek için mücadele etmekten başka şansımız yok gibidir.

Kaynakça

- AKKERMAN, Agnes.&Cas Mudde&Andrej Zaslove. (2013) “How Populist Are the People? Measuring Populist Attitudes in Voters”, *Comparative Political Studies*. 20(10): 1–30
- BALDASSARRI, Delia.&Peter Bearman (2007) “Dynamics of Political Polarization” *American Sociological Review*.72: 784–811
- BANDURA, Albert. (1999) “Moral Disengagement in The Perpetration of Inhumanities”, *Personality and Social Psychology Review*. 3: 193–209
- BAR-TAL, Daniel&Tamir Magol. (2021) “Socio-Psychological Analysis of the Deterioration of Democracy and the Rise of Authoritarianism: The Role of Needs, Values, and Context”, *The Psychology Of Populism: The Tribal Challenge to Liberal Democracy*. Edited by Joseph P. Forgas, William D. Crano, and Klaus Fiedler, New York: Routledge, pp.42-61
- BELAVADI, Sucharita&Hogg, M. A. (2018) “We are victims! How Observers Evaluate a Group’s Claim Of Collective Victimhood”, *Journal of Applied Social Psychology*. 48: 651–660
- BERMEO, Nancy. (2003) “*Ordinary People in Extraordinary Times: The Citizenry and The Breakdown of Democracy*”. Princeton, NJ: Princeton University Press
- BREWER, Marilyn B. (1999) “The Psychology of Prejudice: Ingroup Love or Outgroup Hate?”. *Journal of Social Issues*, 55(3): 429–444
- COSER, Levis A. (1956) *The Functions Of Social Conflict*. Glencoe, IL: Free Press
- Dahl, Robert A. (1989) *Democracy and its Critics*: New Haven: Yale University Press
- DIAMOND, Larry, (1990) “Three Paradoxes of Democracy”, *Journal of Democracy*. 1(3): 48-60
- DiMAGGIO, Paul&John Evans&Bethany Bryson. (1996) “Have Americans’ Social Attitudes Become More Polarized?”, *American Journal of Sociology*. 102:690–755
- FIORINA, Morris P.&Samuel J. Abrams&Jeremy C. Pope. (2005) *Culture Wars? The Myth of Polarized America*. New York: Pearson Longman
- GARRETT, R. K.&Gvirsman, S. D.& vd. (2014) “Implications of pro- and Counterattitudinal Information Exposure for Affective Polarization”, *Human Communication Research*. 40(3): 309–332
- GELFAND, Michele J.&Rebecca Lorente (2021) “Threat, Tightness, and the Evolutionary Appeal of Populist Leaders”, Edited by Joseph P. Forgas, William D. Crano, and Klaus Fiedler, *Psychology of Populism: The Tribal Challenge to Liberal Democracy*. New York: Routledge, pp.276-294
- GELFAND, Michael J.&Raver J. L.& vd. (2011) “Differences Between Tight and Loose Cultures: A 33-Nation study”, *Science*, 332(6033), 1100–1104.
- GOLEC DE ZVALA, A.&Lantos, D. (2020) “Collective Narcissism And its Social Consequences: The Bad and The Ugly”, *Current Directions in Psychological Science*. 29: 273–278
- HARARI, Y. N. (2014) *Sapiens: A Brief History of Humankind*. London: Random House
- HETHERINGTON, Marc J., & Roush, C. E. (2013) “Perceiving the Other Side: Toward a New Understanding of Mass Polarization”, *Paper presented at the 61st Annual Conference of the Midwest Political Science Association*, Chicago, IL.
- HIRSCHMAN, Albert O. (1991). *The Rhetoric of Reaction*. Cambridge, MA: Harvard University Press
- HOGG, Michael A. (2001) “A Social Identity Theory of Leadership”. *Personality and Soial Psychology Review*. 5(3): 184–200
- HOGG, Michael A. &John M. Levine. (2010) *Encyclopedia of Group Prosses and Intergroup Relations*, Sage Publication
- HOGG, Michael A.&Oluf Gøtzsche-Astrup. (2021) “Self-Uncertainty and Populism: Why We Endorse Populist Ideologies, Identify With Populist Groups, and Support Populist Leaders”, *The Psychology of*

- Populism: The Tribal Challenge to Liberal Democracy*. Edited by Joseph P. Forgas, William D. Crano, and Klaus Fiedler, New York: Routledge, pp. 197-218
https://www.researchgate.net/publication/336830321_Polarized_Democracies_in_Comparative_Perspective_Toward_a_Conceptual_Framework
<https://www.science.org/doi/10.1126/science.1197754>
- IYENGAR, Shanto et al., (2019) “The Origins and Consequences of Affective Polarization in the United States,” *Annual Review of Political Science*. 22(1): 129–146
- IYENGAR, Shanto&Gaurav Sood&Yphtach Lelkes. (2012) “Affect, not Ideology: A Social Identity Perspective on Polarization”, *Public Opinion Quarterly*. 76(3): 405–431
- JOST, John T.&Stern, C., Rule, N. O.& Sterling, J. (2017). “The Politics Of Fear: Is There An Ideological Asymmetry in Existential Motivation?”, *Social Cognition*. 35: 324–353.
- KONDA, Araştırması. (2019) “Türkiye’de Kutuplaşma-2019”, <https://konda.com.tr/tr/anasayfa/>
https://konda.com.tr/wp-content/uploads/2020/08/TR1901_Barometre94_TurkiyedeKutuplasma.pdf
- KONDA, Araştırması. (2018) “Popülist Tutum, Negatif Kimliklenme ve Komploculuk”, <https://konda.com.tr/tr/anasayfa/>,
https://konda.com.tr/wp-content/uploads/2020/03/TR1811_Barometre92_Populist_Tutum_ve_Komploculuk.pdf
- KREKÓ, Péter. (2021) “Populism in Power, The Tribal Challenge”, *Psychology of Populism: The Tribal Challenge to Liberal Democracy*. Edited by Joseph P. Forgas, William D. Crano, and Klaus Fiedler, New York: Routledge, pp. 240-257
- KRUEGER, Joachim I.&David J. Grüning. (2021) “Psychological Perversities and Populism”, *The Psychology of Populism: The Tribal Challenge to Liberal Democracy*. Edited by Joseph P. Forgas, William D. Crano, and Klaus Fiedler, New York: Routledge, pp. 125-142
- LEVENDUSKY, Matthew S. (2009) *The Partisan Sort: How Liberals Became Democrats and Conservatives Became Republicans*. Chicago, IL: University of Chicago Press
- LEVENDUSKY, Matthew S. &Neil Malhotra (2015) “(Mis)Perceptions of Partisan Polarization in The American Public”, *Public Opinion Quarterly*. 80(1): 378-391
- LEWIN, Kurt. (1947) “Group Decision and Social Change”, *Readings in Social Psychology*, 3(1): 197–211
- LIPSET, S. Martin. (1959) “Some Social Requisites of Democracy, Development, and Politics”, *American Political Science Review*. 53: 69–106
- LOZADA, Mireya. (2014) “Us versus Them: Social Representation and the Imaginaries of Other in Venezuela”, *Papers on Social Representations*. 23: 21.1-21.16
- LUPU, Noam. (2013) “Party Brands and Partisanship: Theory with Evidence From A Survey Experiment in Argentina”, *American Journal of Political Science*. 57(1): 49–64
- MAINWARING, S., & Scully, T. R. (1995) “Introduction: Party systems in Latin America”, *Building Democratic Institutions: Party Systems in Latin America*. Edited by S. Mainwaring & T. R. Scully. Stanford: Stanford University Press, pp. 1–34
- McCOY, Jennifer&Murat Somer. (2019) “Toward a Theory of Pernicious Polarization and How It Harms Democracies: Comparative Evidence and Possible Remedies”, *ANNALS, AAPSS*, 681, pp. 234-271
- McCOY, Jennifer&Rahman, Tahmina. (2016) “Polarized Democracies in Comparative Perspective: Toward A Conceptual Framework”, *Paper Presented at the Southern Political Science Association Conference*. New Orleans

- McCOY, Jennifer&Tahmina Rahman&Murat Somer. (2018) “Polarization and The Global Crisis of Democracy: Common Patterns, Dynamics, And Pernicious Consequences for Democratic Polities”, *American Behavioral Scientist*. 62(1): 16–42
- McPHERSON, Miller.&Lynn Smith-Lovin &James M. Cook. (2001) “Birds of a Feather: Homophily in Social Networks”, *Annual Review of Sociology*. 27(1): 415-444
- MOUFFE, Chantal. (2013) *Siyasî Üzerine*, çev. Mehmet Ratip. İstanbul: İletişim Yayınları
- MUDDE, Cas & Cristobal Rovira Kaltwasser. (2017) *Populism: A Very Short Introduction*. 2nd ed. New York: Oxford University Press
- PETTIGREW, Thomas F.&Linda R. Torpp (2006) “A Meta-Analytic Test of Inter-Group Theory”, *Interpersonal Relations and Group Processes, Journal of Personality and Social Psychology*. 90(5): 751-783
- PRZEWORSKI, Adam. (1986) “Some Problems in The Study of Transition to Democracy”, Edited by Guillermo O’Donnell, Philippe C. Schmitter and Lawrence Whitehead, *Transition from Authoritarian Rule: Comparative Perspective*. USA: The Woodrow Wilson International Center for Scholars, pp.47-63
- SANI, G.,&Sartori, G. (1983) “Polarization, fragmentation and competition in Western democracies”, In D. Hans & M. Peter (Eds.), *Western European Party Systems: Continuity and Change*, Beverly Hills, CA: Sage, pp. 307-340
- SARTORI, Giovanni. (2005 [1976]) *Parties and Party Systems*. Cambridge University Press.
- SCHMITT, Carl. (2014) *Parlamentar Demokrasinin Krizi*, çev. A.E. Zeybekoğlu, Ankara: Dost Yayınları
- SLATER, Dan. (2013) “Democratic Careening”, *World Politics*. 65(4): 729–63
- SOMER, Murat, (2016) “Religious versus Secular and Power Sharing versus Hegemonizing Politics and Polarization in Turkey”, *Memo prepared for Polarized Politics Workshop*, Georgia State University, March 14-15, 2016, Atlanta, GA
- STAVRAKAKIS, Yannis. (2018) “Paradoxes of Polarization: Democracy’s Inherent Division and the (Anti-) Populist Challenge”, *American Behavioral Scientist*. 62(1): 1-16
- SUNSTEIN, C. R. (2007) *Republic.Com 2.0.*, Princeton, NJ: Princeton Univeristy Press
- TAJFEL, Henri & Forgas, J. P. (2000) Social categorization: Cognitions, values and groups. In C. Stangor (Ed.), *Key readings in social psychology. Stereotypes and prejudice: Essential readings*. New York: Psychology Press, pp. 49–63
- TAJFEL, Henri. (1970) “Experiments İn Intergroup Discrimination.” *Scientific American*. 223(5): 96–102
- TURKUAZLAB, Araştırma. (2020) “Türkiye’de Kutuplaşmanın Boyutları-2020”, <https://www.turkuazlab.org>, <https://www.turkuazlab.org/wp-content/uploads/2020/12/Turkiyede-Kutuplasmanin-Boyutlari-2020-Arastirmasi.pdf>
- ULSANER, Eric M. and Micheel Brown, (2005) “Inequality, Trust and Civic Engagement”, *American Politics Research*. 33(6): 868-894
- YANG, JungHwan &Hernando Rojas vd.(2016) “Why Are “Others” So Polarized? Perceived Political Polarization and Media Use in 10 Countries”, *Journal of Computer-Mediated Communica*, 21(5): 349-367
- ZSOLT, Eneyd. (2005) “The Role of Agency in Cleavage Formation”, *European Journal of Political Research*. 44: 697-720